

Abdulla Şaiqin yaradıcılığında Azərbaycan ədəbiyyatının öyrədilməsi məsələləri

Nazilə Abdullazadə

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti. Azərbaycan. E-mail: nazile.s.m.d@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-1829-7178>

XÜLASƏ

Azərbaycan ədəbiyyatı və pedaqoji fikir tarixində özünəməxsus səhifə açan sənətkarlardan biri də müəllim, dərslük müəllifi, şair, yazıçı Abdulla Şaiq olmuşdur. Onun zəngin bədii irsi istər böyük, istərsə də kiçiklər tərəfindən sevilərək oxunur. XX əsrin sonlarından etibarən bədii nümunələr yaradan yazıçı mürəkkəb bir zamanda yaşadığından o dövrün sosial ziddiyyətləri, marksist-leninçi məfkurə, sosializm ideologiyası əsərlərində öz bədii təsvirini tapmışdır. O, bir müəllim kimi yetişməkdə olan nəslin elmə yiyələnməsinin əhəmiyyətini anlayır, məktəbi, maarifi, xüsusilə dil və ədəbiyyatı öyrənməyi zəruri hesab edirdi. Məktəblərin dərsliyə olan ehtiyacını və Azərbaycan ədəbiyyatının tədrisində boşluqları bir müəllim kimi hamıdan yaxşı bilən yazıçı, 1928-ci ildə nəşr olunan “Ədəbiyyatdan iş kitabı” dərsliyinin böyük bir hissəsini yazır. Dərsliyə daxil edilən materiallar onun pedaqoji fəaliyyəti, metodik hazırlığı və dünyagörüşünün bariz nümunəsi olaraq öz təsdiqini tapır.

AÇAR SÖZLƏR

ədəbiyyat, tədris, dərslük, sənətkar və həyat məsələləri

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

göndərilib: 14.06.2022
qəbul edilib: 13.07.2022

MƏQALƏNİ ÇAPA MƏSLƏHƏT BİLƏN

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Bilal Həsənlı.

METHODS

Problems of teaching Azerbaijan literary in creativity of Abdulla Shaig

Nazile Abdullazade

Doctor of Philosophy in Pedagogy, Associate Professor. Azerbaijan State Pedagogical University. Azerbaijan. E-mail: nazile.s.m.d@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-1829-7178>

ABSTRACT

Abdulla Shaig a teacher, textbook author, poet and writer was one of the artists who opened a unique page in the history of Azerbaijani literature and pedagogical thought. Its rich heritage is loved and read by both adults and children. Since the writer, who has been creating artistic examples since the end of the 20th century, lived in a difficult time, he found his artistic expression in the social contradictions of that time, marxist-leninist ideology, and the ideology of socialism. As a teacher, he understood the importance of the rising generation's mastery of science, and considered it necessary to study school, education, especially language and literature. The writer, who knows best the need for textbooks in schools and the gaps in the teaching of Azerbaijani literature as a teacher, writes a large part of the textbook "Workbook of Literature", published in 1928. The materials included in the textbook are confirmed as a clear example of his pedagogical activity, methodological training and worldview.

KEYWORDS

literature, teaching, textbook, issues of the artist`s life

ARTICLE HISTORY

Received: 14.06.2022

Accepted: 13.07.2022

Giriş / Introduction

Təcrübəli müəllim, dərslük müəllifi, yazıçı və şair kimi çoxsaylı oxucuların rəğbətini qazanmış Abdulla Şaiqin bədii yaradıcılığı, zəngin bədii irsi istər böyükələr, istərsə də uşaqların sevə-sevə oxuduğu əsərlərdir. Kapitalist münasibətləri, marksist-leninçi məfkurə, sosialist ideologiyası, sovet quruluşunun alqışladığı dövrün mütərəqqi fikirli şəxsiyyəti kimi hələ o dövrün mətbuatında öz əksini tapmışdı: “A.Şaiq Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin qurulmasını sevinclə qarşılayan və öz ədəbi yaradıcılığını, ictimai fəaliyyətini yeni sovet həyatına həsr edən yazıçılardan biridir. Onun geniş yaradıcılıq fəaliyyəti də əsasən bu yeni dövrlə əlaqədardır” [1, s.7].

Həmyaşdaları kimi, ilk təhsilini mollaxanada almağa məcbur olan Abdulla Şaiqin məktəb illəri, öyrənmək yanğısı uşaqlıq xatirələrində acı izlərlə qalmışdır. Mollaxana tədris üsulunu ədib belə qələmə alır: “Köhnə məhəllə məktəbləri (mollaxana – N.A.) uşaqlara 4-5 ilə ancaq “Quran” oxumaq və bir qədər də yazı-pozu öyrədirdi. Otuz cüz “Quran”ın kiçik ayələrdən ibarət olan birinci cüzünə çərəkə deyilirdi. Həmin çərəkə mollaxanalarda oxuyan şagirdlərin ilk dərsliyi idi. Molla məktəbə yeni daxil olan hər uşağa gündə bir xətt dərs verir, axşama qədər oxuyub hazırlamağı tapşırırdı. Uşaqlar tanımadığı hərfləri və tamamilə yad ərəb kəlmələrini tutuquşu kimi əzbərləyir və çərəkəni ancaq bir ilə qurtara bilirdilər. ...Çərəkədən başqa mollaxanalarda “Gülüstan”, “Cameyi-Abbas” və s. kimi kitablardan da dərs keçilirdi” [14, s.45].

A.Şaiq Xorasanda mədrəsəni bitirib vətənə qayıdan zaman “rus-müsəlman” məktəblərində ziyalılara böyük ehtiyac var idi. Ailəsinin ehtiyaclarını ödəmək üçün işləməyə məcbur olan yazıçı müəllimlik vəsiqəsi olmadığından işə düzələ bilmirdi. Hətta onun zəngin mütaliəsi, rus dilini bilməsi, Şərqlə elmlərinə yiyələnməsi belə işlə bağlı maneələri aşma bilmirdi. Həmin vaxt N.Nərimanov “İmperator III Aleksandr adına Bakı kişi gimnaziyası”nda çalışırdı və böyük nüfuza malik idi. Müəllimlik nüfuzuna və xalq arasında rəğbət qazanmasına görə müəllimlik vəsiqəsi almaq istəyənləri imtahan etmək ona tapşırılmışdı. Bir neçə mərhələdən ibarət imtahandan keçmək üçün Abdulla Şaiq N.Nərimanovun yanına gedir və ondan faydalı məsləhətlər alır. Yazıçı “Xatirələrim” adlı əsərində bu barədə yazır: “Al, bunu yaxşı öyrən... Nərimanov mənə metodika, didaktika, Azərbaycan ədəbiyyatını öyrənməyi tapşırırdı”. Bu xeyirxah tövsiyələrdən sonra A.Şaiq “İmperator III Aleksandr adına Bakı kişi gimnaziyası”nda imtahan verir. Onun hazırlığından razı qalan Nərimanov imtahanlardan sonra xüsusi məktubla Şaiqin biliyinə, pedaqoji qabiliyyətinə, mənəvi

keyfiyyətlərinə zəmin olduğunu bildirir və məktəb komissiyasından onu “rus-müsəlman” məktəbində müəllimliyə qəbul etməyi xahiş edir. Məktubda deyilirdi: “Mixail Aqanoviç, xidməti işim sizinlə görüşməyimə mane olur, lakin alicənablığınıza və xeyirxahlığınıza əmin olub, sizə yazılı müraciət etməyə cürət edirəm. Tatar dili müəllimi Mirzə Abdulla Talıbzadənin “rus-tatar” məktəblərində müəllim vəzifəsinə təyin edilməsini xahiş edirəm. O, bu fənni hətta orta məktəblərdə demək hüququna malikdir və rus dilini kifayət qədər yaxşı bilir. Siz əgər onun sənədlərini başqalarinkı ilə müqayisə etsəniz, onda onun başqalarından dəyanətli olduğu aydınlaşar” [1, s.5].

N.Nərimanov Şaiqin “rus-müsəlman” məktəbləri üçün bir sıra seminariya bitirmiş müəllimlərdən daha faydalı olacağına inanır və onun müəllimlik vəsiqəsi almağa tamamilə layiq olduğunu bildirir. Onun zəmanəti ilə işə düzələn Abdulla Şaiq sonralar Azərbaycan təhsil tarixində tanınmış sinif müəllimlərindən biri olur.

Abdulla Şaiqin pedaqoji fəaliyyətində dərslük yaradıcılığı

Abdulla Şaiqin ədəbiyyata marağı onu mütaliə ilə qane etmir, o, İ.Krılovun təmsillərini tərcümə edir və sonralar, 1910-cu ildə farsca yazdığı “Gülşəni-ədəbiyyat” dərsliyində bu tərcümələri verir. Xatirələrindən birində A.Şaiq ədəbiyyata dərin sevgi bəslədiyini, Azərbaycan, fars, rus dillərində yazılmış mənzum parçaları böyük həvəslə əzbərlədiyini yazır [14, s.13]. Hələ məktəbdə oxuduğu illərdə Zakir, Həsənəli xan Qaradağskinin şeirlərini, Krılovun tərcümələrini, Puşkinin, Lermontovun rus dilində yazılan şeirlərini sevə-sevə əzbərləyən Şaiq ana dilində dərslük olmadığından farsca “Gülüstan” kitabını oxuyur. Anadilli dərslük vəsaitlərinə olan ehtiyacı ədib hələ öz məktəb illərindən hiss edirdi.

Arxiv sənədlərindən Abdulla Şaiqin Firidun bəy Köçərli ilə məktublaşdığı məlumdur. O, Köçərliyə 24 məktub yazmış, lakin onlardan cəmi 13-ü arxivdə saxlanılır [A.Şaiq. Bakı, 1920]. Məktublarda Köçərli gənc ədibə realizmin əsas xüsusiyyətlərini izah edir, ərəb, fars, osmanlı sözlərini yerli-yersiz işlətməməyi, canlı xalq dilini dərinləndirən öyrənməyi tövsiyə edirdi.

Məktublarda Abdulla Şaiqin uşaqlar üçün yazdığı bədii əsərlər və dərslüklər haqqında maraqlı fikirləri ilə tanış oluruq. Yazıçı hələ 1906-cı ildə yazdığı “Layla” şeirində deyirdi:

Sən də çalış elm ilə şöhrət qazan,
Qalma cəhalətdə, olarsan yaman.
Elmlə abad olubdu cahan.

Məlum olur ki, Abdulla Şaiq hələ 1908-ci ildən III və IV siniflər üçün dərsliklər tərtib etməyi düşünürmüş. “Köçərli cavan müəllimin yeni təşəbbüsünü alqışlayır, ona bu işdə köməyini vəd edir, dərsliklər üçün yeni uşaq şeirləri yazdırmaq məqsədilə M.Ə.Sabirə müraciət etməyi məsləhət görür” [5, s.2]. Abdulla Şaiqin “Gülzar” dərsliyini bəyənən ədəbiyyatşünas alim yazırdı: “Gülzar”da təlim və tədrisə layiq məlumat çoxdur. Belə ki, bu, ali siniflərdə oxuyan şagirdlərə ən yararlı və ən münasib kitabdır”.

A.Şaiq dövrünün məhsuldar dərslik müəllifi idi. Onun 1907-ci ildə “Uşaq çeşməyi”, 1910-cu ildə “Uşaq gözlüyü”, “Türk ədəbiyyatı”, “Gülşəni-ədəbiyyat” əlifba dərslikləri, 1912-ci ildə “Gülzar”, “Türk ədəbiyyatına ilk qədəm” (1914, M.Mahmudbəyovla birgə), 1919-cu ildə “Milli qiraət”, “Müntəxəbat”, “Türk çələngi”, “Ədəbiyyat dərsləri” dərslikləri nəşr olunur. “İkinci il”, “Türk dili” və həmmüəllifi olduğu digər dərsliklər oxunun, bədii qiraətin, Azərbaycan ədəbiyyatının öyrədilməsində əvəzsiz nümunələrdəndir. AXC dövründə Maarif Nazirliyinin nəşr etdirdiyi 5 dərslikdən ikisinin – “Ədəbiyyat dərsləri” (H.Cavidlə birgə, 1919) və “Türk çələngi”nin (1919) müəllifi Abdulla Şaiq olmuşdur. İlk milli dərslik örnəklərində Azərbaycan ədəbiyyatı və osmanlı-türk nümunələrindən pedaqoji fəaliyyəti sintez şəklində bir-birini tamamlayan ədib haqqında Y.Qarayev yazırdı: “Abdulla Şaiq şair ikən də müəllim, müəllim ikən də şairdir... Şeirdə də, tərbiyədə də məqsədi gəncliyin mənəvi çırağını alışdırmaq idi. Şair öz şeirlərini ilk əvvəl dərsliklər üçün yazır, pyes və hekayələrini ən əvvəl tərbiyəvi-əxlaqi bir niyyət və qayə naminə qələmə alırdı” [4, s.7].

1910-cu ildə “Orucov qardaşları mətbəəsi”ndə nəşr olunan “Türk ədəbiyyatı” dərsliyi Sədinin “Cahil cavan” hekayəti ilə başlayır. Burada bədii nümunələr həm nəzm, həm də nəsrə verilmişdir. Uşaqlar üçün yazmış olduğu kiçik hekayələr və şeirlərlə yanaşı, ədib Sədi Şirazinin hekayətlərini, S.Ə.Şirvaninin “Qaz və durna” təmsilini, folklor nümunələrini tədris materialı kimi vermişdir. “Vaxt və zaman”, “Nahar”, “Bahar və zımistan”, “Ənuşirəvan”, “Haldun və Bəhlul”, “Əhməd və Züleyxa”, “Hatəm Tai”, “İblis” bədii nümunələri yalnız oxu materialı kimi deyil, müxtəlif hadisələr, şəxsiyyətlər haqqında təsəvvürlərin formalaşdırılması baxımından da əhəmiyyətli rol oynayır.

Maarifpərvər pedaqoqun IV və V siniflər üçün yazmış olduğu 283 səhifə həcmində “Gülzar” dərsliyinin adı sonda kiril əlifbası ilə “Турко-азербайджанская хрестоматия” kimi verilmişdir. Minacatla başlayan dərslik 3 – təbiətə, məişətə və tarixə dair hissələrindən ibarət idi. İlk dəfə bu dərslikdə Abdulla Şaiqin uşaqlar üçün yazdığı kiçik hekayələr – “Hamımız bir günəşin zərrəsiyik”, “Laylay”, “Vətənə

övdətimdə” şeirləri nəşr olunur. Şagirdlər Azərbaycan ədəbiyyatı nümunələri ilə yanaşı, rus klassiklərinin əsərləri və dünya ədəbiyyatından nümunələrlə də tanış olurdular. “Təbiətə dair” bölməsinə A.Səhhətin “Yay səhəri” şeiri, yazıçının “Köç” əsərindən kənd həyatının bədii təsvirinin əks olduğu “Ormanda yangın”, “Kərim baba”, “Qızıl it”, “Qış”, “Qış gecəsi” hekayələri daxil edilmişdir.

Abdulla Şaiq tədris materialları içərisində Azərbaycan ədəbiyyatına geniş yer vermişdir. M.Füzuli, M.P.Vaqif, M.F.Axundov, S.Ə.Şirvani, M.Ə.Sabir, A.Səhhətin həyat və yaradıcılıqları haqqında məlumatlarla yanaşı, M.Füzulinin “Leyli və Məcnun” poeməsindən parçalar, qəzəl haqqında qitəsi, M.P.Vaqifin “Görmədim” müxəmməsi, M.F.Axundovun “Aldanmış kəvakib” povesti, S.Ə.Şirvaninin “Əkinçi və xan” əsəri və bir mənzum hekayəsi tədris proqramına daxil edilmişdir. A.Şaiq öz dərslində xüsusilə M.Ə.Sabirin yaradıcılığına daha geniş yer vermişdir. Şairin “Çığırma, yat, ay ac toyuq”, “A şirvanlılar”, “Ey pul” satiraları, “Çocuq”, “Nə yazım?” şeirləri, “İsgəndər və fəqir” hekayəsi ədəbi mətnlər sırasında yer almışdır. O, Sabirə həsr etdiyi beş şeirini də dərsləyə daxil etmişdir.

Ədib “Gülzar” dərslində ədəbiyyat tarixində “Molla Nəsrəddin”in nəşrini yüksək qiymətləndirmişdir. Sabirin yaradıcılığında böyük dönüşü o, “Molla Nəsrəddin” məcmuəsinin üslub və məsləki ilə bağlayırdı. “Azərbaycanda “Molla Nəsrəddin” girməyən ev az idi. Heç bir qəzet və məcmuə özünü bütün Şərq aləmində bu qədər sevdirə bilməmişdir. Bu böyük sevgini doğuran əsasən Azərbaycanın iki böyük ədəbi siması – Mirzə Cəlil ilə Sabir olmuşdur” [14, s.203].

“Tarixə dair” bölməsində tarixi şəxsiyyətlər, müxtəlif xalqların həyatı ilə yanaşı, azərbaycanlı sənətkarların həyat və yaradıcılığı haqqında məlumatlar da təqdim edilir. “Nadir şah”, “Şeyx Şamil”, “Qafqaz tarixi”, “Rusiyanın xanlar ilə davası”, “Dağıstanda müstəqil hökumət”, “Şeyx əşəri Məhəmməd Füzuli”, “Mirzə Fətəli Axundovun tərcümeyi-halı”, “Molla Pənah Vaqifin tərcümeyi-halı” mətnləri vasitəsilə şagirdlər tarixi fakt və hadisələrlə tanış olmaq imkanı əldə edirdilər. Vaqifin dostu Vidadiyə ünvanladığı şeiri ədib tədris materialı kimi bu bölmədə vermişdir. Mətnlər dilinin sadəliyi, şagirdlərin anlam səviyyəsinə uyğunluğu ilə diqqət cəlb edir.

“Gülzar” dərslində yazıçının özü dediyi kimi, “dərsləyə yararlı əsərlər az olduğundan” osmanlı ədəbiyyatından da nümunələr salınmışdır [14, s.288]. Dərsləyə təsdiq olunana qədər yazıçı ondan vəsait kimi istifadə edirdi. O, bir müəllim olaraq görürdü ki, klassik ədəbi nümunələrlə şagirdlərin savad və oxu təliminin əsasını qoymaq olmaz. Şair, 1909-1910-cu illərdə dərsləyə daxil etmək üçün uşaq şeirləri,

mənzum və mənsur hekayələr, uşaq pyesləri yazır və onları “Uşaq çeşməyi”, “İkinci il” dərsliklərinə daxil edir. “Uşaq gözlüyü” dərsliyinə yazıçı “Xoruz”, “Keçi”, “Uşaq və dovşan”, “Yetim cücə”, “Yeni köməkçi”, “Səhər”, “Təpəl kəlim”, “Dovşan”, “Çoban mahnısı”, “Payız gecəsi”, “Payızın son ayı” kimi uşaq əsərlərini daxil etmiş, “İkinci il” dərsliyində “Bir quş”, “Quzu”, “Məktəbdə”, “Payız”, “Uşaqlar”, “Yetim”, “Qonaqlıq”, “Aslan, qurd və tülkü”, “Tülkü və aslan”, “Tülkü və qurd”, “Türk dili” dərsliyində isə “Cütçü” şeirlərini tədris materialı kimi vermişdir.

Yaradıcılığının çox hissəsini uşaq və gənclər üçün əsərlər yazmağa, dərslik hazırlamağa sərf edən A.Şaiq bir müəllim kimi yazıçıları, şairləri uşaqlar üçün tərbiyəvi əhəmiyyətli əsərlər yaratmağa çağırırdı. Çünki “...uşaqlar hər şeyi öyrənmək və bilmək istədikləri kimi, igid, qəhrəman, qoçaq döyüşçü, həkim, müəllim olmaq istədikləri kimi, bu müqəddəs hissləri olduqca bədii və olduqca maraqlı surətdə təsvir edən ədəbi əsərləri də oxumaq istəyirlər. Onlar üçün nə qədər əsərlər yazılırsa, yenə də azdır. Onlar yeni-yeni əsərlər oxumaq, oxumaq və yenə də oxumaq istəyirlər” [13, s.352].

Qeyd olunan bədii nümunələrin hamısı uşaq ədəbiyyatı nümunələri olsa da, orta məktəbdə oxu dərsləri üçün milli ədəbi nümunələr kimi qiymətləndirilməlidir. Lakin F.Köçərlinin yazdığı kimi, “ana dilini yaxşı bilməkdən ötrü lazımdır ki, Q.Zakir, M.P.Vaqif, İsgəndər ağa Şair kimi milli şairlərimizin əsərləri oxunsun. Çifayda, bunlar da çap olunmayıb”. Şaiqin əsərlərinin dilində ədəbiyyatşünas alim osmanlı ibarələrini azaltmağı, “öz sözlərimizi və fərzi-kəlamı” işlətməyi tövsiyə edir. O, əsərlərində işlətdiyi osmanlı şivə sözlərini Azərbaycan türklərinin şivəsində işlətməyi tövsiyə edir və bu sahədə Vaqif, Zakir, Qüdsi, Salik, Seyid Əzim, Mirzə Fətəli, Fəqir, Ordubadını nümunə çəkir.

Abdulla Şaiq bir müəllim kimi yetişməkdə olan nəslin elmə yiyələnməsinin əhəmiyyətini başa düşür, məktəbi, maarifi, xüsusilə dili və ədəbiyyatı öyrənməyi zəruri hesab edirdi. 1928-ci ildə onun “Ədəbiyyatdan iş kitabı” dərsliyi (H.Zeynallı, A.Musaxanlı, C.Əfəndizadə ilə birlikdə) nəşr olunur. Pedaqoji texnikumlar və II dərəcəli məktəblər üçün nəzərdə tutulan dərsliyin XIV-XIX bölməsi və türk ədəbiyyatı tarixi bölməsi A.Şaiq tərəfindən yazılmışdır. Yunus Əmrə, Nəsimi, Xətai, M.F.Axundovun “Hacı Qara” əsərinin təhlilindən sonra verilən metodik suallar və tapşırıqlar dərsliyin didaktik əhəmiyyətini artırmışdır. Dərslikdə Füzuli, S.Ə.Şirvani, Vaqif, Vidadi, Zakir, M.F.Axundov, Ə.Haqverdiyevin həyat və yaradıcılığının əsas məqamları və əsərlərindən nümunələr verilmişdir. Dərsliyə daxil edilən materiallar

yazıcının pedaqoji fəaliyyəti, metodik hazırlığı və dünyagörüşünün nəticəsi olaraq öz təsdiqini tapır.

1920-1930-cu illərdə respublikanın ali məktəblərində mühazirələr oxuyan ədibin ədəbiyyat tarixi, ayrı-ayrı yazıçılar barədə təzadlı fikirlərinə rast gəlirik ki, bu da Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi problemlərinin hələ lazımınca öyrənilməməsi və 20-ci illərdə geniş yayılmış vulqar sosioloji nəzəriyyələrlə bağlı idi.

Ədəbiyyatda varisliyi yüksək dəyərləndirən yazıcının fikrincə, bədii ədəbiyyat öz qüvvəsini bir tərəfdən folklordan almışsa, lirik ədəbiyyat ustası olan Füzuli, Vaqif, Vidadi kimi böyük klassik şairlərin sevgi, gözəllik, əxlaq və humanizmi tərənnüm edən əsərləri Nizami, Məhsəti, Xaqani kimi şairlərin təsiri ilə müəyyən olmuşdur. A.Şaiq xalq şeiri, vəznə və şəkillərini qəbul edən Vaqif, Vidadi və Zakirin yaradıcılığını daha çox sevir, Vurğunun “Azərbaycan” şeirini təqlidçi şairlərin təsirindən qoruyan, öz mühitini coşqun və səmimi duyğularla tərənnüm edən xalqçılığı, realizmi ilk dəfə ədəbiyyata gətirən şair adlandırır. “Onun şeirlərində hər şey sadə, hər şey adı görünməklə bərabər, dağ çeşmələri qədər təmiz və səmimidir. Onun şeirləri rəng, qoxu və hərarətini yalnız öz mühitindən, Azərbaycanın zəngin təbiətindən və gözəlliklərindən alır”, – deyən yazıçı Vaqifin təsvir etdiyi gözəllərin simasız, cansız, əfsanəvi Şərq gözəlləri deyil, Azərbaycan gözəlləri, Qarabağ gözəlləri olduğu qənaətinə gəlir [14, s.185].

Həməslərini daha çox mütaliə edən A.Şaiq üçün bədii əsərin dil xüsusiyyətləri önəmli idi. O dövrdə Moskvada təhsil alan yazıçıların əsərlərində Azərbaycan dili üçün təbii olmayan rus qrammatikasına məxsus cəhətləri müşahidə edən yazıcının fikrincə, onlar rus ədəbi dilinə məxsus sadəlik, bədiiliklə yanaşı, onun forma və xüsusiyyətlərini də gətirmiş olurlar. Bu isə ana dilinin təbiiliyinə xələl gətirirdi. A.Şaiq dili iki yerə – el dili (xalq danışığı dili – N.A), ədib və şairlərin ədəbi dilinə ayırırdı. Bunlardan birincisini lisan (dil), ikincisini ədəbiyyat adlandırır və deyirdi: “Hər bir dil iki qismə ayrılır: birinci – Allah vergisi olan el dilidir; ikinci, hər qövmin ədib və şairlərinin əsrlərcə hüsulə gətirdikləri mükəmməl ədəbi bir lisandır” [A.Şaiq. Bakı, 1919].

Ədəbiyyatın öyrədilməsində A.Şaiq sənətkarların ədəbiyyat tarixindəki rolunu, ədəbiyyatın cəmiyyətlə, həyatla qarşılıqlı əlaqəsini vacib amillərdən sayırdı. Onun fikrincə, ədəbiyyat üç inkişaf mərhələsindən keçməlidir: “Birincisi, hər millətin, hər qövmin xarici təsirlər, yabançı mədəniyyətlərlə qarşılaşmış olduğu, iş bölümünün fərdi bir mahiyyətdə bulunduğu zamanda xalqın ruhundan və hissiyyatından doğan bir ədəbiyyatdır... İkinci, ədəbi dövr qövmlərin, millətlərin ən yaxşı qonşu millətlərlə qarşılaşması ilə başlar... Bu dövr təkamülə doğru ilk addımlardır” [13, s.134-135].

A.Şaiq ədəbiyyatın inkişaf tarixini cəmiyyətin inkişafı ilə əlaqələndirib dövrləşdirmə aparmaq istəsə də, bunu elmi cəhətdən əsaslandırma bilmirdi. Ədəbiyyatın ikinci dövrünün islamın qəbulundan M.Füzuliyə qədər davam etdiyini bildirən yazıçı üçüncü dövrü hər millətin özündən yüksəkdə duran başqa milləti təqlid edib ondan öyrənməsi ilə bağlayırdı. “Bu ədəbi dövr ictimai iş bölmünün ən yüksək dərəcəyə çıxması və şəxsiyyətin də ən ziyalı təbəqəyə yüksəlməsi ilə səciyyələnir. Azərbaycanımızda Mirzə Fətəlidən Sabirə qədər təqlid və iqtibas dövrüdür” [13, s.136].

Nəticə / Conclusion

A.Şaiqə görə hər xalqın ədəbiyyatı öyrənilərkən o xalqın müxtəlif dövrlərə aid inkişafını izləmək mümkündür. “Millətlərin yaşayışı və tərzi-həyatları dəyişib başqa bir yola girdiyi zaman ədəbiyyat da bundan qidalanır”, – deyən yazıçı bədii ədəbiyyatın ən böyük rolunu insanların mənəvi təkmilləşməsində, onların yüksək ideallar uğrunda mübarizəsində görürdü. M.Füzuli, M.F.Axundov, M.P.Vaqif, M.V.Vidadi, Q.Zakir, S.Ə.Şirvani, N.Vəzirov, M.Ə.Sabir, M.Hadi, H.Cavid, C.Cabbarlının yaradıcılığının öyrədilməsi ilə bağlı maraqlı fikirlər irəli sürən yazıçı onların ədəbiyyatda yeni yol açdıqlarını xüsusi vurğulayır. O, “Molla Pənah Vaqif”, “Mirzə Ələkbər Sabir”, “Füzuli haqqında düşüncələrim”, “M.F.Axundzadə haqqında düşüncələrim”, “Ələkbər Sabirin ədəbiyyatımızdakı əhəmiyyəti və mövqeyi”, “Abbas Səhhət”, “Böyük sənətkar” (C.Cabbarlı haqqında) adlı məqalələrində yazıçı və şairlərimizin yaradıcılığını dərinlən təhlil etmiş, ədəbiyyat tarixində onların mövqeyi, mənsub olduqları ədəbi məktəb və cərəyanlar barədə maraqlı fikirlər irəli sürmüşdür.

Yeni dövrün ziyalısı, “demokratik Azərbaycan ziyalılarının ən tipik və görkəmli nümayəndəsi” (M.Hüseyn) Abdulla Şaiq daha çox dərslik müəllifi, uşaq ədəbiyyatı nümunələrinin yaradıcısı və müəllimlik fəaliyyəti ilə xatirələrdə yaşayır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. Ağamirov M. (1983). Abdulla Şaiqin dünyagörüşü. Bakı, Maarif. 243 s.
2. Əhmədov C. (1992). Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Bakı, Bakı Universiteti Nəşriyyatı. 455 s.
3. Qarabağlı Ə. (1968). Azərbaycan ədəbiyyatının tədrisi metodikası. Bakı, 343 s.
4. Qarayev Y. (2001). Min ilin sonu... (XXI əsr və Şərq dəyərləri). Bakı, Elm. 184 s.
5. Məmmədov X. (1969). Nərimanovun zəmanəti. “Ədəbiyyat və incəsənət”, 7 noyabr, s.5.
6. Şaiq A. (1910). Türk ədəbiyyatı. Bakı, “Orucov qardaşları” mətbəəsi. 79 s.
7. Şaiq A. (1912). Gülzar. Bakı, “Orucov qardaşları” mətbəəsi. 287 s.
8. Şaiq A. (1919). Milli qiraət kitabı. I dərəcəli məktəblərin IX, X siniflərinə məxsusdur. Bakı, Birinci hökumət mətbəəsi. 228 s.
9. Şaiq A. (1919). Uşaq gözlüyü. Bakı, 56 s.
10. Şaiq A. (1920). Türk ədəbiyyatı. II dərəcəli məktəblərin I-II siniflərinə məxsusdur. Bakı, Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığı nəşriyyatı. 212 s.
11. Şaiq A. (1966). Əsərləri, I c. Bakı, Azərnəşr. 554 s.
12. Şaiq A. (1972). Əsərləri, III c. Bakı, Azərnəşr. 659 s.
13. Şaiq A. (1977). Əsərləri, IV c. Bakı, Azərnəşr. 478 s.
14. Şaiq A. (1978). Əsərləri, V c. Bakı, Azərnəşr. 502 s.
15. Talıbzadə K. (2011). Firidun bəy Köçərlinin A.Şaiqə məktubları. “Ədəbiyyat”, 20 may, №18 (3769), s.2.